

Світлана Орлик

Кіровоградський національний технічний університет,
Кіровоград

Українське суспільство і державна лотерея 1914 р. у Російській імперії: соціально-економічний вимір

У статті розглянуто механізм та проблеми запровадження державної лотереї 1914 року після вступу Російської імперії у Першу світову війну. Досліджено соціально-економічні передумови, що спонукали імперський уряд до випуску та проведення благодійної лотереї 1914 р. Акцентовано на ролі цієї акції у вирішенні фінансових проблем, які виникли у правлячій імперській владі у зв'язку з необхідністю грошового забезпечення поранених і хворих воїнів, сімей осіб, призваних на війну, та громадян, постраждалих від військового лиха. Виконано історичну проекцію вищезазначеної проблематики на українські губернії.

2014 року минуло 100 років від початку Першої світової війни, наслідки якої мали тривалий вплив на подальші події та обумовили кризи ХХ ст. Останніми десятиліттями Велика війна 1914-1918 років та її наслідки приваблювали погляди українських істориків. Упродовж 2014–2015 років дослідження проблем, пов'язаних із цією трагічною сторінкою світової історії, активізувалися ще більше. З одного боку, це сталося завдяки вже згаданому сумному ювілею, а з іншого, — через російську військову агресію проти України, яка призвела до війни між Україною та Російською Федерацією (АТО).

Серед комплексу проблем, які стали об'єктом сучасних наукових досліджень, вагоме місце посідають історико-економічні питання, а зокрема, питання соціально-економічного становища Наддніпрянської України під час Першої світової війни. Серед наукового доробку українських науковців особливе значення мають праці О. Реєнта, О. Сердюка, В. Шевченко, М. Якименка, Б. Кругляка та ін. Значна частина цих історичних досліджень присвячена важливому соціальному напрямку — благодійництво та громадська діяльність під час Великої війни. Щодо питання запровадження благодійної державної лотереї 1914 року, то його часто розглядають у контексті благодійних проце-

15/2015

сів, які набували широкого розмаху саме у воєнний період. Значення та роль благодійних недержавних лотерей, які проводили різні благодійні організації у різних українських містах, відзначали Л. Жванко, С. Татари-нов, Л. Белоусова, Г. Турченко та інші. Водночас, проблеми проведення державної благодійної лотереї 1914 року на користь поранених і хворих воїнів, сімей осіб, призваних на війну, та осіб, постраждалих від військового лиха, фактично, залишилися поза увагою дослідників.

Потужна імперська ідеологічна машина замовчувала причини вступу імперії Романових у Першу світову війну. Натомість вона нав'язувала думку про злого ворога, втілюючи його в особах німецького та австро-угорського загарбників, які напали на братній слов'янський народ, а потім — і на «справедливу» та «праведну» Російську імперію. За вказівкою влади, постійно проводилися заходи, які підігрівали патріотичні настрої, оголошувалися тематичні акції, так звані патріотичні дні та маніфестації¹.

Тож після вступу Російської імперії у світову війну спостерігався високий рівень згуртованості суспільства, у тому числі і в українських губерніях, мешканці яких перейнялися почуттям патріотизму та готовності до виконання громадянського обов'язку — захисту держави. Так, у відомостях щодо настроїв населення, які Стародубський справник надавав до Чернігівського губернського жандармського управління у лютому 1915 року, зазначалося: «...замечається сильний подъём патриотизма, выражающего в большом притоке пожертвованных на нужды войны и разорённых войною местностей»². Слід зазначити, що цитований абзац доповідної записки копіювали щомісяця, аж до серпня 1915 року. Крім того, у газетах поширювали думку, що війна буде короткою (кілька місяців) й однозначно переможною.

На фоні такого піднесеного патріотичного настрою та явної фінансової скрути державного бюджету імперський уряд ініціював проведення державної лотереї на підтримку постраждалих від війни. Положення «*Про благодійну лотерею 1914 року на користь поранених і хворих воїнів, сімей осіб, призваних на війну, та осіб, постраждалих від військового лиха*»³ (далі — Положення про благодійну лотерею) було підписане 3 грудня 1914 р. Це був нормативний акт, який регулював випуск та проведення єдиної державної благодійної лотереї в імперії Романових періоду Першої світової війни.

Однак це Положення про благодійну лотерею стосувалося лише порядку першого її випуску. Жодного натяку на те, що, можливо, суму випуску лотерей подвоять, у законодавчому акті не було. Попри те, другий випуск лотереї планували ще при обговоренні проекту цього Положення, — у листопаді 1914 року. Пропозицію про те, що «*желательно предусмотреть возможность немедленного, вслед за первым, а, может быть, и одновременно с ним выпуска в обращение дополнительного количества билетов на сумму*

¹ Вільшанська О.Л. *Повсякденне життя і суспільні настрої населення // Велика війна 1914-1918 рр. і Україна*. — К., 2013. — С. 440–467.

² Центральний державний історичний архів Київської області (далі ЦДІАК України), ф.1439, оп. 1, спр.1657, арк. 75.

³ Об утверждении положения о благотворительной лотерее 1914 года в пользу раненных и больных воинов, семей лиц, призванных на войну, и лиц, пострадавших от военных бедствий // *Собрание узаконений и распоряжений правительства, издаваемое при Правительствующем сенате*. — 1914. — От.1. — №329 (11 декабря). — Ст.3233. — С. 4666–4667.

10.000.000 р.»⁴ висловив член «Верховного Совета», таємний радник М. М. Покровський на засіданні Ради Міністрів 25 листопада 1914 р. Її підтримали урядовці.

Виникає закономірне питання: чому імперський уряд своїм Положенням про благодійну лотерею для громадськості задекларував наміри на випуск добровільної лотереї на 10 млн. рублів, завідомо розуміючи, що цей випуск буде вдвічі більшим? Можливо, таку поведінку можна пояснити невпевненістю у щирості своїх підданих, яких втягнули у війну з незрозумілих для них причин. Або ж, можна припустити, що уряд стримувала скромність у перекладанні на плечі народу непомірного «державного благодійництва».

Відповідно до Положення про благодійну лотерею⁵ від 3.12.1914 р., перший випуск лотерейних білетів запланували на суму 10 млн. рублів у кількості 2 000 000 одиниць, поділених на 20 000 серій по 100 білетів кожної серії. Загальна кількість виграшних лотерей становила 4334 штук на суму виграшу 1,5 млн. рублів. На випуск білетів та розіграш лотереї планувалося витратити 40 тис. рублів.

4 млн. рублів, виручених від продажу білетів першого випуску благодійної лотереї, розподілили поміж двома імператрицями та однією з княжих царської сім'ї. А вже вони, за рахунок народних грошей, надавали допомогу пораненим і хворим воїнам, постраждалим від воєнного лиха. 1 млн. рублів передали в розпорядження імператриці Марії Федорівни (мати Миколи II); 1 млн. рублів направили до фонду імператриці Олександри Федорівни (дружина Миколи II); 2 млн. рублів — до комітету княжної Тетяни Миколаївни (донька Миколи II).

Не зважаючи на те, що лотерея була акцією позабюджетною, залишкова частина її першого випуску, а це 4,46 млн. рублів, мала надійти в казну «Верховного Совета» для допомоги урядовим та приватним благодійним установам і товариствам. Саме вони ставали головними розпорядниками цих коштів і могли використати їх виключно на благодійну допомогу членам сімей осіб, призваних на війну, а також сімей поранених і вбитих на фронті.

Що стосується другого випуску благодійної лотереї, то всіма отриманими від нього коштами мав розпоряджатися «Верховный Совет» (за винятком витрат у сумі 40 тис. рублів, які пішли на організацію і проведення лотереї, та грошових виграшів на загальну суму 1,5 млн. руб.). Окрім того, всі розпорядники благодійних коштів були зобов'язані надати до «Верховного Совета» звіти про цільове використання отриманих грошей. На виконання п.2 Положення про благодійну лотерею, 1914 року в Російській імперії створили спеціальний Комітет благодійної лотереї (далі — Комітет лотереї), який очолювала імператриця Олександра Федорівна. До нього входили представники «Верховного Совета», Головного управління Російського товариства «Червоного Хреста», комітетів однойменних фондів імператриці Олександри Федорівни і княжної Тетяни Миколаївни та Міністерства фінансів. Керував Комі-

⁴ Отчёт по высочайше к разрешённой Благотворительной лотерее 1914 г. в пользу раненых и больных воинов, семей лиц, призванных на войну, и лиц, пострадавших от военных действий. // Отчёт по высочайше разрешенной благотворительной лотерее 1914 года. — 1917. — Петроград: Государственная типография. — С.8 (61 с.)

⁵ Положення про благодійну лотерею 1914 року на користь поранених і хворих воїнів, сімей осіб, призваних на війну, та осіб, що постраждали від військового лиха // Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. — 2015. — К.: ТОВ «Видавництво «КЛІО»» — Книга 2. — С. 405–407.

тетом лотереї член ради у справах місцевого господарства при Міністерстві фінансів — статський радник В.К. Скворцов.

Перше засідання Комітету лотереї відбулося вже на другий день після прийняття Положення — 4 грудня 1914 р. Під час цього засідання затвердили зразок лотерейного білета для першого випуску (зеленого кольору) та прийняли рішення не чекати завершення реалізації першого випуску й одночасно розпочати другий випуск лотерейних білетів (рожевого кольору), — із зазначенням у назві білета номера випуску. Виготовлення лотерейних білетів замовили державному підприємству — Експедиції Заготовки Державних Паперів. Вартість такого друку складала 1 копійку за 1 білет. Тобто, на випуск 4-х млн. лотерейних білетів обох випусків імперський уряд витратив 40 тис. рублів. Готові бланки лотерейних білетів Держаний банк приймав відразу після виготовлення: білети першого випуску — 6 грудня, другого — 16 грудня 1914 року.

Короткі терміни виготовлення не позначилися на якості лотерейних білетів, про що свідчить факт зі звіту про результати благодійної лотереї 1914 р.: *«в Комитет был представлен всего один купон, на котором, при ручной заделке нумерационного брака, номер билета был поставлен 040154 вместо, надо полагать, 04454»*⁶.

З метою популяризації лотереї та щоб інформувати населення про необхідність придбати її білети, Комітет лотереї централізовано готував та поширював різні оголошення та звернення, які розміщували у друкованих ЗМІ, розклеювали по вулицях, трамваях, державних установах та місцях продажу лотерейних білетів. Усього випустили 23 види рекламної друкованої продукції, загальним тиражем 1,3 млн. примірників. Зазвичай, усе це направляли безпосередньо губернаторам, градоначальникам великих міст, керуючим місцевими установами Державного банку та Казенних палат, до Податних інспекцій та управлінь залізничних доріг, Міських управ та поштово-телеграфних установ⁷. А звідти всі ці плакати та оголошення надсилали до місць їхнього розміщення, — на підприємства та установи, з відповідними супровідними листами.

Так, Київська контора Державного банку, надсилаючи до Київського навчального округу плакат із оголошенням про умови продажу та розіграшу благодійної лотереї, у супровідному листі просила вивісити оголошення на видному для людей місці⁸. Місцеві газети постійно інформували громадськість про перебіг та умови продажу благодійних лотерей обох випусків⁹. Загалом Комітет звернувся до 1315 редакторів періодичних друкованих видань та видавництва із проханням безкоштовно опублікувати відповідні оголошення та повідомлення.

Продаж білетів благодійної лотереї по всій імперії стартував 18 грудня 1914 р. Як зазначала Єлисаветградська газета «Голос Півдня»: «Первый день

⁶ Отчёт по высочайше к разрешённой Благотворительной лотерее 1914 г. в пользу раненых и больных воинов, семей лиц, призванных на войну, и лиц, пострадавших от военных действий. // Отчёт по высочайше разрешенной благотворительной лотерее 1914 года. – 1917. – Петроград: Государственная типография. – С.10 (61 с.).

⁷ Отчёт по высочайше к разрешённой Благотворительной лотерее 1914 г. в пользу раненых и больных воинов, семей лиц, призванных на войну, и лиц, пострадавших от военных действий. // Отчёт по высочайше разрешенной благотворительной лотерее 1914 года. – 1917. – Петроград: Государственная типография. – С. 33–35 (Приложение №3).

⁸ ЦДІАК, ф.707, оп. 258, спр.5а, арк. 616–617.

⁹ Продажа благотворительных лотерейных билетов – Голос Юга. – 1914. – №319 (30 грудня). – С. 3.

продажі прошёл очень успешно. Наплыв желающих приобрести билеты огромный. У касс можно видеть представителей всех классов населения. Спрос на билеты превзошёл все ожидания»¹⁰. У черговому випуску «Голосу Півдня» інформувалося, що по всій імперії впродовж 18-30 грудня 1914 р. «*продано билетов на сумму шести миллионов рублей, причём требования провинции о дополнительной высылке билетов поступают ежедневно*»¹¹. Бажання українського суспільства допомогти постраждалим у війні було настільки потужним, що можна констатувати ажіотаж довкола придбання лотерейних білетів навіть у сільській місцевості. Оскільки вже на початку січня 1915 року лотерейних білетів просто не було в наявності, Комітет прийняв рішення про можливість їх придбання через земських начальників і волосних старшин. Вони могли приймати гроші від населення, здавати їх у поштово-телеграфні установи або волосні правління, які здійснювали поштові операції переведення коштів до офіційних місць продажу лотерейних білетів, замовляючи відповідну кількість. При цьому зазначалося: «*никакой платы за выполнение поступивших заказов и пересылку билетов лотереи взиматься не будет ни почтово-телеграфными учреждениями, ни земскими начальниками, ни волостными правлениями*»¹².

Найбільша частка проданих благодійних лотерейних білетів обох випусків припадала на контори та відділення Державного банку, казначейства та відділення приватних комерційних банків (у т.ч. Київського Приватного Комерційного банку), на державні ощадні каси (у т.ч. при залізничних станціях) та установи поштово-телеграфного відомства¹³.

Правила продажу білетів благодійної лотереї 1914 року, які затвердив Комітет лотереї 7 грудня 1914 року, регламентували продаж лотерейних білетів до 29 лютого 1915 року. Проте цей термін згодом продовжили: для першого випуску — до 27 травня, а для другого — до 17 червня 1915 рна 1 червня для першого випуску та на 20 червня для другого. Це рішення опублікували в га-зеті «Урядовий вісник», відповідно до вимог п. 5 Положення про благодійну лотерею від 3 грудня 1914 року¹⁴.

Перенесення термінів було пов'язане з низкою причин, які виникли у процесі реалізації благодійної лотереї і, відповідно, не сприяли блискавичному досягненню бажаного результату. На початку березня газети повідомляли, що до середини лютого було продано лотерей лише на 13,04 млн. руб. (65,2%). Констатувалося зниження динаміки продажу лотерейних білетів, — «*обнаружилось, что продажа за февраль месяц дала сумму свыше трех миллионов рублей, которая на несколько сот тысяч рублей ниже вырученной за январь*»¹⁵.

Однією з причин, які мали значний вплив на зниження продажу лотерейних білетів, було те, що організатори лотереї недооцінили сільське населення як потенційного покупця. Як наслідок, роз'яснювальна робота, яка була

¹⁰ Благотворительная лотерея – Голос Юга. – 1914. – №310 (19 грудня). – С. 3.

¹¹ О благотворительной лотерее - Голос Юга. – 1915. – №8 (10 січня). – С. 3.

¹² Благотворительная лотерея 1914 года. - Голос Юга. – 1915. – №17 (19 січня). – С. 2.

¹³ Правила продажи билетов Высочайше разрешённой благотворительной лотереи 1914 г. в пользу раненых и больных воинов, семей лиц, призванных на войну, и лиц, пострадавших от военных бедствий // Отчёт по высочайше разрешенной благотворительной лотерее 1914 года. – 1917. – Петроград: Государственная типография. – С. 30–32.

¹⁴ Отчёт по высочайше разрешенной благотворительной лотерее 1914 года. – 1917. – Петроград: Государственная типография. – С.11, 15, 31.

¹⁵ Благотворительная лотерея. - Голос Юга. – 1915. – №67 (18 березня). – С. 2

вкрай необхідна, зважаючи на неграмотність сільського населення, проводилася погано. Також до населених пунктів, віддалених від транспортних шляхів та залізничних доріг, потрапляло замало бланків лотерейних білетів.

Враховуючи те, що у перші місяці продажу благодійних лотерей на цю акцію оперативно відгукнулося саме міське населення, то в кінці лютого — на початку березня констатувалося, що *«в последнее время главнейший контингент покупателей составляют приобретатели купонов, и размещение билетов идёт главным образом в крестьянской среде»*¹⁶. Як уже зазначалося, мала місце певна затримка з постачанням бланків лотерейних білетів до місць їхньої реалізації, загострилася проблема віддаленості сільського населення від офіційних пунктів продажу. Тому до участі у поширенні лотерейних білетів серед сільського населення були залучені земські начальники, податні інспектори та їх помічники, інспектори малого кредиту та представники сільської влади, яким доручалося під особисту відповідальність отримувати лотерейні білети з установ Державного банку чи казначейства для подальшого продажу.

Інша причина, яка гальмувала темпи продажу благодійної лотереї, була закладена на законодавчому рівні. Оскільки кожен білет вартістю 5 руб. складався з п'яти частин по 1 рублю кожна, то й продаж білетів здійснювався як цілими білетами (5 руб. за білет), так і окремими частинами (1 руб. за частину). При цьому п. 4 Положення про благодійну лотерею обмежував покупців, які бажали придбати окремі частини лотерейних білетів різних номерів, — *«покупатель отдельной части не имеет права на выбор части из того или другого номера билета»*¹⁷. Ухвалюючи цей пункт, основну ставку уряд робив на те, що головними покупцями благодійних лотерейних білетів будуть представники заможного населення, які купуватимуть їх неподільно, цілими номерами. Але багаті благодійники, здебільшого, здійснювали великі цільові пожертвування і не завжди розпорозувалися на придбання лотерейних білетів. На практиці виявилося, що саме населення середнього та нижчого достатку стало основним покупцем благодійних лотерейних білетів, особливо, в останні місяці їх реалізації. І найбільшим попитом користувалися саме частини різних номерів білетів, адже деякі організації, що продавали лотерейні білети, не дотримувалися зазначених вимог Положення і йшли назустріч покупцям, продаючи білети частинами. Відповідно, вони отримували більшу виручку, порівняно з тими установами, які дотримувалися букви закону. Коли ж динаміка продажу білетів знизилася, і виникла загроза нестачі запланованих сум, Комітет лотереї дозволив реалізацію білетів окремими частинами, без обмежень.

Слід враховувати й те, що для окремих осіб, переважно, представників незаможного населення, придбання лотерейного білета було можливістю отримати виграш і покращити свій фінансовий стан. Але низький відсоток виграшних лотерейних білетів — 15%, — дещо зменшував зацікавленість тих громадян, які вбачали в лотерейних білетах не стільки благодійництво, скільки шлях до виграшу (збагачення).

¹⁶ Ibidem

¹⁷ Об утверждении положения о благотворительной лотерее 1914 года в пользу раненных и больных воинов, семей лиц, призванных на войну, и лиц, пострадавших от военных бедствий // Собрание узаконений и распоряжений правительства, издаваемое при Правительствующем сенате. — 1914. — От.1. — №329 (11 декабря). — Ст.3233. — С. 4666.

Водночас, були випадки, коли під час продажу благодійних лотерейних білетів громадяни відразу ж відмовлялися від майбутнього виграшу, тим самим демонструючи свою благодійність і безкорисливість. Так, до Комітету лотереї надійшло 74 таких заяви на 36 повних та 109 частин лотерейних білетів. Серед громадян, які повністю або частково відмовлялися від свого виграшу, були й мешканці українських губерній, зокрема: Камлев (с. Нивне Чернігівської губ.), сім'я Хом'якових (м. Харків), А. П. Житників (с. Любимівський Катеринославської губ.), Й. Г. Литовка (сл. Самотоєвка Харківської губ.), Бієнко, В. І. Кирісяк та І. Кулик (Полтавська губ.), І. І. Клементович (м. Київ), Р. К. Гельга (м. Житомир), А. Войка, Д. Льїн та Н. П. Чепурківський (с. Ступно, Волинська губ.). З усіх виграшів, які дісталися зазначеним особам, був лише один лотерейний білет другого випуску серії 7781 за №46 на суму 200 руб., пожертвований Р.К.Гельгою з м. Житомира¹⁸.

Розіграш благодійної лотереї першого випуску відбувався впродовж восьми днів — з 1 по 9 червня 1915 року, — у м. Санкт-Петербурзі по вул. Казанській, у приміщенні гімназії Імператора Олександра I, в актовому залі (площа складає 96 кв. сажнів). А розіграш 2-го випуску цієї ж лотереї відбувся в період з 20 по 27 червня 1915 року за тією ж адресою, з 10 до 16 години щоденно, як і розіграш першого випуску. Тоді як в оголошеннях, які розміщувалися напередодні розіграшу, повідомлялося, що «*розыгрыш будет произведён Советом Гос. Банка в Александровском зале Петроградской Городской Ду-мы публично...*»¹⁹, а раніше Комітет розглядав питання про проведення розіграшу в залі Ради Державного банку (площею 32 кв. сажнів). Звичайно, публічний розіграш лотереї потребував зручних розмірів приміщення, тому й пріоритет надали великому залу, але про це громадськість поінформували дещо несвоєчасно і недостоєрно.

Розіграш виграшів державної благодійної лотереї проводила Рада Державного банку, у присутності членів Комітету лотереї та за участі депутатів від Петроградського дворянства, губернського земства, міського громадського управління та 14 службових осіб (для технічного забезпечення та діловодства), призначених Державним банком. Вхід для всіх бажаючих був вільний.

Щодо процедури розіграшу, зауважимо, що її регламентували «Правила проведення розіграшу виграшів Височайше дозволеної благодійної лотереї 1914 року 1-го та 2-го випусків на користь поранених і хворих воїнів, сімей осіб, призваних на війну, та осіб, постраждалих від військових дій»²⁰. Паперові білети для розіграшу виготовило те саме підприємство, яке виготовляло оригінальні бланки лотерейних білетів.

Для розіграшу білетів лотереї 1-го випуску надрукували три види паперових білетів: на одних була вказана сума виграшу (4334 шт.), на других — номер серії білета (20000 шт.), на третіх — зазначався номер (100 шт.). Перші два види білетів були складені трубочками у спеціальні мідні кільця з дроту, а білети з номерами — у пенали. Всі білети мали однаковий розмір — дов-

¹⁸ Справка о пожертвованиях и заявлениях о пожертвовании, сделанных разными лицами // Отчёт по высочайше разрешенной благотворительной лотерее 1914 года. — 1917. — Петроград: Государственная типография. — С.44–51. (Додаток №7).

¹⁹ ЦДІАК, ф.575, оп. 1, спр. 439, арк. 194.

²⁰ Правила производства розыгрыша выигрышей Высочайше разрешённой благотворительной лотереи 1914 года 1-го и 2-го выпуска в пользу раненых и больных воинов, семей лиц, призванных на войну, и лиц, пострадавших от военных бедствий // Отчёт по высочайше разрешенной благотворительной лотерее 1914 года. — 1917. — Петроград: Государственная типография. — С.52–54. (Додаток №8).

жиною 3 ¼ вершка та шириною 1 вершок. Кільця і пенали складали у відповідні три прозорі барабани (колеса). Після розподілу розмірів сум виграшів, відповідно до серій, визначалися виграшні номери лотерейних білетів. Після закінчення кожного розіграшу складали відповідний акт, який підписували всі обов'язково присутні під час розіграшу особи (їх ми перелічили вище).

За результатами розіграшу, Петроградська контора Державного банку складала таблиці виграних лотерейних білетів. Ці таблиці публікували в «Урядовому віснику»: 12 червня 1915 р., випуск за №128 містив таблиці результатів 1-го випуску лотереї, а 1 червня 1915 р., випуск за №143 — таблиці результатів 2-го випуску лотареї²¹. Також ці таблиці були надруковані окремими брошурами, тиражем по 200 тис. примірників кожного випуску. Їх направляли до установ та організацій, які здійснювали продаж лотерейних білетів, а частину таблиць тиражів продали населенню за ціною 5 коп. за один примірник. Фактично, було продано таблиць на суму 11707 руб. 22 коп. (при затратах на їх виготовлення 6158 руб. 77 коп.)²².

Із випущених 4 млн. лотерейних білетів було продано 3.797.626 4/5 штук, з них — 1.904.356 білетів першого та 1.893.270 4/5 білетів — другого випуску. Всього від продажу благодійних лотерей до казни надійшло 18.988.134 рублів. З цієї суми виручка в українських губерніях склала 3.243.761 руб. (17,1%). З них, в окремих губерніях: Південних (Херсонська, Катеринославська, Таврійська) продано 346.621 3/5 білетів на суму 1.733.108 руб., що становить 9,13% від загальної суми проданих лотерей; у Південно-західних та Малоросійських губерніях (Київська, Подільська, Волинська, Чернігівська, Полтавська, Харківська) продано 302.130 3/5 білетів на суму 1.510.653 руб., що становить 7,96% від загальної суми проданих лотерей²³.

Нераціональне планування розподілу кількості лотерейних білетів для продажу між губерніями призвело до того, що деякі не продалися. Найбільші залишки непроданих благодійних лотерейних білетів виявилися у Східно-Чорноземних російських губерніях (45,9 тис.), Кавказьких (22,5 тис.) та Сибірських (31,1 тис.) регіонах. У всіх українських губерніях залишилися непроданими 35.157 4/5 білетів на суму 175.789 руб. (17,37% від загальної суми непроданих лотерейних білетів). Водночас, у всій імперії залишок непроданих лотерейних білетів складав 202.373 1/5 штук на суму 1.011.866 руб. Якщо порівнювати успішність продажу лотерейних білетів обох випусків, то вони були майже однаковими: з першого випуску непроданими залишилося 95.644 білетів на суму 9.521.780 руб., з другого — 106.729 1/5 білетів на суму 9.466.354 руб.

Не зважаючи на те, що випуск та проведення лотерей — справа прибуткова для держави, а в описаному тут випадку лотерея мала статус благодійної, — її мета полягала в отриманні коштів для вирішення соціальних проблем постраждалих від війни, — все ж імперський уряд не став утримувати монополію на випуск та проведення такого типу лотерей, а повністю віддав громад-

²¹ Отчёт по высочайше разрешенной благотворительной лотерее 1914 года. — 1917. — Петроград: Государственная типография. — С.19-20.

²² Финансовые результаты лотереи // Отчёт по высочайше разрешенной благотворительной лотерее 1914 года. — 1917. — Петроград: Государственная типография. — С.58-59.

²³ Справка о времени поступления билетов в кассу Комитета и сдачи денег за проданные билеты в Петроградскую Контору Государственного Банка // Отчёт по высочайше разрешенной благотворительной лотерее 1914 года. — 1917. — Петроград: Государственная типография. — С.40-41.

ським організаціям ініціативу щодо лотерейно-благодійних акцій. Ще при обговоренні проекту Положення про благодійну лотерею йшлося про те, що *«на успех более значительной лотереи можно рассчитывать лишь при отсутствии одновременного устройства таких же лотерей другими благотворительными учреждениями»*²⁴.

Імперський уряд розумів, що благодійні організації не будуть утримуватися від зборів благодійних внесків у період війни задля успіхів проведення урядової лотереї. І акції, які проводили громадські благодійні товариства у вигляді лотерей-алегрі, які передбачали негайну виплату виграшу, справді набували широкої популярності. До прикладу, 6-7 грудня 1914 р. Єлисаветградський жіночий комітет (Херсонська губернія) організував лотерею-алегрі* на користь постраждалих у війні, в результаті якої було зібрано 3210 руб. 98 коп. Як виграші переможці цієї лотереї отримали корову, срібний сервіз та годинник з канделябрами²⁵. У грудні 1914 року в м. Одесі Товариство художників пів-дня Російської імперії ініціювало благодійну лотерею картин та скульптур на користь поранених і хворих воїнів²⁶. Новосіловське відділення опіки імені графа Келлера (Бахмутський повіт Катеринославської губ.) повідомляло про проведення на початку 1915 р. благодійної лотереї-алегрі з виручкою 33,4 руб.²⁷. Подібні акції відбувалися і в інших українських містах та поселеннях.

Таким чином, проведення урядової благодійної лотереї сприяло залученню значних додаткових коштів, яких не вистачало в бюджеті для проведення соціальних виплат та надання матеріальної допомоги пораненим і хворим воїнам та сім'ям осіб, які постраждали від війни. Адаже майже 85% коштів, отриманих від продажу благодійної лотереї, мали надійти за цільовим призначенням.

Хоча під час проведення благодійної лотереї й виникла низка проблем, які змусили Комітет лотереї продовжувати терміни продажу лотерей та відтермінувати розіграш, загалом, можна констатувати успіх державної благодійної лотереї 1914 року. При необхідних 20 млн. руб., до бюджету надійшло майже 19 млн. руб., що склало 95% запланованих сум. Але продовжувати практику проведення благодійної лотереї уряд не став. Війна затягнулася, і це зменшувало не лише патріотизм, а й матеріальні статки населення. Зубожіння ставало очевидним уже в середині 1915 року, а незадоволення громадськості політикою імперського самодержавства активувало революційні настрої в частини суспільства і не залишало владі підстав для оголошення наступних благодійних лотерей. Тому не дивно, що державна благодійна лоте-

²⁴ Правила продажи билетов Высочайше разрешённой благотворительной лотереи 1914 г. в пользу раненых и больных воинов, семей лиц, призванных на войну, и лиц, пострадавших от военных бедствий // Отчёт по высочайше разрешённой благотворительной лотереи 1914 года. – 1917. – Петроград: Государственная типография. – С.6.

* Лотерея-алегрі — різновид лотерей, розіграш яких проводився відразу після придбання лотерейного білета. Річна вартість призового фонду не могла перевищувати 15000 руб. Заборонялися грошові виграші, а також не могли розіграватися предмети культу, цінні папери та спиртні напої. Розіграшні призи надавалися у речовому вигляді, здебільшого побутового та господарчого призначення, зокрема: посудом, килимами, меблями, художньою та ін.

²⁵ Отчёт о лотереи-аллегри. – Голос Юга. – 1915. – №11 (13 січня). – С. 3.

²⁶ Белоусова Л.Г. Благотворительная и общественная деятельность греческих купцов Петрококино в Одессе (2-я половина XIX – начало XX вв.) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/NIO_2007/Istoria/18371.doc.htm

²⁷ «Народная Газета Бахмутского земства» – 1915. - №29. – С.2.

рея 1914 року була єдиною, яку Російська імперія організувала в період Першої світової війни.

Svitlana Orlyk. Ukrainian society and the state lottery of 1914 in the Russian Empire: the socio-economic dimension

The article studies the mechanism and problems of the introduction of the state lottery of 1914 after Russia's entry into World War I. The socio-economic background that led the imperial government to the release of the charity lottery of 1914 is studied. The focus is made on the role of this act in solving the emerged financial problems for the ruling imperial power associated with the financial support of the wounded and sick soldiers, the families of the called up for war citizens and victims of the military disaster. A historical projection of the above context is made onto the Ukrainian provinces.